

**PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH
DO SPICHLERZA PLEBAŃSKIEGO W BARTNEM**

Opracowanie: Anna Szczepaniak
Kraków, marzec 2024 r.

KARTA TYTUŁOWA

A. IDENTYFIKACJA OBIEKTU

- Rodzaj zabytku: kamienny spichlerz w dawnym zespole plebańskim w Bartnem;
- Nr rejestru zabytków: Zespół cerkwi, ob. muzeum: cerkiew grekokatolicka, ogrodzenie z bramkami, otoczenie, spichrz, A-826 z 14.04.1997;
- Lokalizacja: Bartne gm. Sękowa; działka ew. nr 74, kw. Nr 15930;
- Autor: nieznany;
- Data powstania: najprawdopodobniej I poł. XIX w. - 1/ wg daty na nadprożu - 1842 r., 2/ wg wpisu do rejestru zabytków z 1997 r. - w 1784 r; 3/ wg karty ewidencji z 2008 r. - w II poł. XIX w.¹;
obiekt wielokrotnie przekształcany - od poł. XX w. aż do czasów współczesnych;
- Materiał i technika: murowany z kamienia (piaskowiec), dach i stolarka drewniana w kamiennych obramieniach, ściany wnętrza pokryte tynkami, częściowo bielone (?);
- Wymiary spichlerza: szerokość: 713 cm, długość: 810 cm, wysokość całkowita spichlerza: 642 cm (wysokość ścian parteru: 272 cm i wysokość dachu oraz ściany szczytowej: 370 cm);
- Właściciel: Muzeum - Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach, ul. Wróblewskiego 10 A.

B. DANE DOTYCZĄCE OPRACOWANIA KONSERWATORSKIEGO

- Zleceniodawca: Muzeum - Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach;
- Autor programu: mgr Anna Szczepaniak;
- Wykonawca dokumentacji: mgr Anna Szczepaniak.

C. DANE DOTYCZĄCE DOKUMENTACJI

- Dok. opisowa: 25 stron A4;
- Dok. fotograficzna: 60 fotografii w technice cyfrowej;
- Ilość egzemplarzy dokumentacji: 4 egz. w wydaniu książkowym;
1 egz. w wersji elektronicznej na CD;
- Czas trwania prac: marzec 2024 r.

¹ Na podstawie: *Karta Ewidencji Zabytków i Budownictwa . Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie.*

WSTĘP.

Przedmiotem opracowania jest program konserwatorski dotyczący konserwacji i wnętrza zabytkowego budynku spichlerza plebańskiego we wsi Bartne koło Gorlic oraz przywrócenie zabytkowego charakteru budynku. Celem opracowania jest aktualny opis i ocena stanu zachowania zabytku, wskazanie elementów do konserwacji i wymiany.

Obiekt powstały w I poł. XIX w. jest chroniony, jako budynek posiadający walory historyczne i artystyczne. Zespół cerkiewny obszaru muzeum - cerkiew grekokatolicka, ogrodzenie z bramkami, otoczenie, spichlerz - jest objęty wpisem do rejestru zabytków pod numerem A-826 decyzją 626/97 Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora zabytków z dnia 14.04.1997 r.

Opracowanie powstało na zlecenie obecnego właściciela obiektu Muzeum - Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach, w oparciu o wizję lokalną, a także fotografie i rysunki archiwalne.

Obiekt jest chroniony, dlatego też prace konserwatorskie powinny być prowadzone w sposób zgodny z zasadami sztuki konserwatorskiej. Konserwację elementów zabytkowych powinny wykonywać osoby posiadające odpowiednie kwalifikacje w zakresie konserwacji malarstwa, drewna i detalu architektonicznego. Prace rzemieślnicze i remontowe powinny wykonywać osoby posiadające odpowiednie kwalifikacje, pod ścisłym nadzorem konserwatorskim. Wszelkie działania demontażowe i montażowe, prace konserwatorskie *in situ* należy rejestrować przy pomocy dokumentacji fotograficznej i opisowej.

Prace remontowe powinny być realizowane pod nadzorem osoby posiadającej właściwe uprawnienia budowlane, przy zachowaniu zasad BHP oraz sztuki budowlanej. Prace budowlane powinny prowadzić ekipy budowlane mające w swoim dorobku zrealizowane prace przy zabytkach. Prace należy prowadzić w odpowiednich warunkach pogodowych, w okresie od kwietnia do listopada, w temperaturze +5 C. Do prac należy używać materiałów najwyższej jakości, odpornych optycznie, mikrobiologicznie i w pełni odwracalnych; zatwierdzonych do stosowania w obiektach zabytkowych (WTE).

HISTORIA OBIEKTU.

Bartne to wieś kamieniarska i bartnicza położona w województwie małopolskim, w powiecie gorlickim, w gminie Sękowa. Bartne leży u stóp pasma Magury Wątkowskiej, u południowego podnóża Kornutów. Jego historia sięga XVII wieku. Pierwsza wzmianka o istnieniu wsi pochodzi z 1595 roku. Według ówczesnego rejestru podatkowego wieś *Bartnia* posiadała aż 18 zagród. Według miejscowych przekazów w 1629 r., wieś została założona przez kamieniarzy z pobliskiej Jasionki, którzy wytwarzali kamień na zboczach okolicznych gór. Nazwa wsi wywodzi się potencjalnie od bartnictwa, czyli dawnej formy pszczelarstwa. Istnieje też ludowa etymologia, która wywodzi nazwę od połączenia słów „bór” i „tnę”. W 1650 wioska otrzymała dokument lokacyjny, podpisany ponoć własnoręcznie przez króla Jana Kazimierza. Dokument ten bardzo długo przechowywany był przez księdza grekokatolickiego, zaginął dopiero w 1934 roku.

W XIX wieku Bartne stało się głównym ośrodkiem kamieniarskim. Wyroby tutejszych rzemieślników, m.in. krzyże przydrożne i nagrobki, można spotkać w wielu miejscach Polski. Przykładem jest kamienne koło młyńskie z 1905 roku, które znajduje się w województwie bydgoskim. W okresie międzywojennym Bartne było znaczącym ośrodkiem kamieniarstwa. Piaskowiec na rzeźby wydobywano z Kornut, a na wyroby użytkowe – z Magurycza.

W czasie I wojny światowej toczyły się tu walki w ramach operacji gorlickiej, o czym świadczy cmentarz żołnierski z tego okresu. Po II wojnie światowej w 1947 r. w ramach akcji „Wisła” cała wioska została wysiedlona pod przymusem władz. Podstawą gospodarki Łemków było rolnictwo i hodowla. Zajmowali się też produkcją mazi i dziegiu, wikliniarstwem i obróbką kamienia. Część osób wysiedlono na ziemi zachodnie Polski, a pozostałe na północ kraju. W drodze na zachód część osób wysadzono w obozie w Jaworznie, którego warunki nie różniły się od wielu obozów ZSRR. Pod koniec lat 50 XX w. do Bartnego powróciła część rodzin, zamieszkująca wioskę do dziś. W latach 1975-1998 nastąpiło przyłączenie administracyjne wsi do województwa nowosądeckiego.

We wsi Bartne znajdują się dwie cerkwie pw. Śś. Kosmy i Damiana. Starsza z nich, zbudowana w połowie XIX wieku w stylu zachodniołemkowskim, pełni obecnie funkcję muzeum. Cerkiew wybudowana została około 1842 roku (data na nadprożu). Cerkiew jest orientowana, co oznacza, że jej prezbiterium jest zwrócone na wschód. Po wysiedleniu ludności łemkowskiej w 1947 roku cerkiew greckokatolicka przestała pełnić funkcje sakralne i niszczała, ok. 1950 r była już w ruinie. Dopiero w latach 1968-1970 przeprowadzono

remont. Budynek był kolejno pod opieką Muzeum Ziemi Bieckiej, następnie Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu (obecnie Muzeum Ziemi Sądeckiej), a od 2008 roku jest pod opieką Muzeum - Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach.

W 1963 r. opracowano *Projekt techniczno-roboczy adaptacji spichlerza i cerkwi Bartne, pow. Gorlice* (autor: mgr inż. St. Szczęk). Projekt zakładał zrekonstruowanie drewnianej więźby dachu i pokrycie jej gontem świerkowym podwójnym impregnowanym karbolineum, wykonanie i naprawę posadzki (odłamki płyt marmurowych) na podkładzie gruzbetonowym, wykonanie rekonstrukcji stolarki okiennej i drzwiowej (okna pojedyncze polskie drzwi klepkowe) oraz wykonanie instalacji elektrycznej i oświetleniowej.

Kamienny spichlerz plebański w Bartnem pochodzi z pierwszej połowy XIX wieku i zachował się z większego zespołu zabudowań gospodarczych plebanii grekokatolickiej. Znajduje się na tyłach drewnianej cerkwi grekokatolickiej (na pn.-wsch. od cerkwi) pod wezwaniem świętych Kosmy i Damiana, usytuowany na stoku doliny. Spichlerz w Bartnem jest pomnikiem bogatej historii kamieniarskiej wsi. Wewnątrz mieściła się od 2012 r. wystawa poświęcona historii największego na Łemkowszczyźnie Środkowej ośrodka kamieniarskiego, działającego od XVII wieku do 1947 roku, do czasu wysiedlenia Łemków w ramach akcji „Wisła”. Na wystawie eksponowane były narzędzia kamieniarskie, fotografie archiwalne, typowe wyroby kamieniarskie z Bartnego i okolic (brusy, żarna, kamień młyński, krzyże). Wewnątrz spichlerza w Bartnem można jeszcze zobaczyć pozostałości dawnej ekspozycji, która przybliżała historię wsi i kamieniarstwa (elementy sakralnej sztuki łemkowskiej, m.in. kamienny krzyż i ekspozycja edukacyjna o historii wsi i kamieniarstwa). Obecnie obiekt jest wyłączony ze zwiedzania.

Spichlerz w Bartnem jest typowym przykładem niewielkiego spichlerza wiejskiego przeznaczonego do przechowywania materiałów sypkich (głównie zbóż). Obecnie takie obiekty zostały w całości zastąpione przez silosy. Większość wiejskich spichlerzy budowana była na podmurówkach kamiennych z bali drewnianych, ten jest kamienny. Budowla z kamienia zapewniła izolację termiczną i ochronę przed wybuchem ognia, a grube mury chroniły przechowywane produkty przed wahaniami temperatury i wilgotności.

Spichlerz wybudowany został z kamienia ciosanego, na zaprawie gliniano-wapiennej, wapienno-piaskowej, na rzucie prostokąta, złożony był z dwóch pomieszczeń – wąskiej jednookiennej sieni i większego pomieszczenia z dwoma oknami. Na strychu było pierwotnie jeszcze jedno pomieszczenie, oświetlone oknem w szczycie pn.-wsch.. Otwory okienne ujęte zostały w ciosowe obramienia. Pierwotnie wewnątrz stropy były wsparte na tragarzach ustawionych poprzecznie do osi budynku. Dach dwuspadowy osadzony został na szczytach

murowanych. Połączenie dachu wystawały wydatnie przed płaszczyznę szczytów, które były odcięte daszkami okapowymi drewnianymi, wspartymi na poprzecznych płatwiach; spoczywających na wysuniętych końcach płatwi – murlat, końcówki te były ozdobie zakończone. Z ewidencji sporządzonej przez służby konserwatorskiej w 1960 r. wynikało, że budynek był w ruinie i nie posiadał w tym czasie już dachu, stropu, podłóg i stolarki. Wewnątrz budynku znajdował się gruz, odnotowane były pęknięcia ścian, przy portalu wejściowym i ścianie szczytowej pn.-wsch. (zalecenie zespojenia pęknięć murów (szczelinowanie?)²).

Instalacja obecnej stolarki drzwiowej i okiennej oraz odbudowa dachu i stropu odbyły się po roku 1960. Obiekt odnowiony był ponownie w latach 80 tych XX w.

W 2005 r. powstał projekt rekonstrukcji zabudowań plebańskich przy cerkwi, a także odtworzenia budowli i przeznaczenia ich na cele muzealno-usługowe.

W roku 2019 przeprowadzono prace zabezpieczające przy poszyciu dachowym (dokonano przeglądu stanu zachowania krokwi, jętek i łąt, wykonano impregnację więźby dachowej, pokryto dach nowym gontem świerkowym, wykonano impregnację pokrycia dachu i wiatrówek środkami zabezpieczającymi przed korozją biologiczną)

OPIS OBIEKTU.

Spichlerz w Bartnem jest jednokondygnacyjną budowlą na planie prostokąta, wolnostojącą, murowaną z kamienia ciosanego (piaskowca) na zaprawie wapienno-piaskowej. Kamienne bloki piaskowca mają chropowatą powierzchnię o nierównej szerokości, często z widocznymi śladami dłuta, wykonaną techniką ciosania, jest to najstarsza i najprostsza technika polegająca na obrabianiu kamienia dłutami. Budynek posiada charakterystyczną, prostopadłościenną bryłę i spory strych użytkowy. Spichlerz jest niepodpiwniczony, nie posiada podmurówki, a jego kamienna podłoga została ułożona bezpośrednio na ziemi, co chroniło produkty przed wilgocią. Ławy fundamentowe wykonane zostały z miejscowego kamienia łamanego na zaprawie wapienno-piaskowej. Wewnątrz znajdują się dwa pomieszczenia przykryte stropem belkowym: główne i podłużna sień, oddzielone murowaną ścianą z otworem drzwiowym. Strop nad pomieszczeniami jest drewniany, z powalą deskową i podłogami deskowymi.

² Na podstawie: *Karty konserwatorskie z ewidencją budynku*, z roku 1960 r.

Elewacja.

Masywne ściany budynku wykonane na zaprawie wapienno-piaskowej były pokryte od zewnątrz i wewnątrz tynkiem wapiennym. Obecnie powierzchnia kamienia jest odsłonięta eksponując naturalny materiał kamienia opracowany narzędziami kamieniarskimi, jedynie wewnątrz budynku są ślady po tynku wapiennym (w ewidencji sporządzonej w 1960 r. w opisie zachowania budynku widnieje zapis „ściany budynku masywne, wykonane na zaprawie wapienno-piaskowej, ze śladami po tynku wapiennym”³).

Otworki okienne i drzwiowe.

W elewacjach dolnych znajdują się trzy otworki okienne doświetlające wnętrze. Wejście do sieni umiejscowione jest od strony północnej. Okna w spichlerzu są większe niż w typowych budowlach tego typu. Prostokątne otworki okienne ujęte są kamiennymi obramieniami, prostymi blokami piaskowca z drewnianymi ramami okiennymi, oszklonymi. Pojedyncze okna są jednoskrzydłowe, sześciopółowe, mocowane na stałe do obramień kamiennych okna. Okna parteru są osłonięte od wewnątrz kutymi kratami. Kute kraty zachowane na poziomie parteru w otworkach okiennych wykonane zostały z płaskownika stalowego o grubości 30 mm, łączonego za pomocą nitów. Pomieszczenie główne oświetlone jest dwoma oknami umieszczonymi naprzeciwko siebie, od strony południowej i północnej. Ramy okien od południa wzmocnione są metalowymi kątownikami narożnymi. Sień oświetlona jest jednym otworkiem okiennym od strony południowej. Pojedyncze drewniane ramy okienne osadzone są w kamiennych węgarach i osłonięte kutymi kratami zamocowanymi na stałe w kamieniu, nie są otwierane. Okna w ścianach bocznych są obecnie w całości przeszklone. Okna zostały kilka razy przemalowane w kolorze niebieskim, nawiązującym do kolorystyki okien cerkwi. Węgarki okienne w spichlerzu wykonane są z kamienia, prawdopodobnie z lokalnego piaskowca karpackiego. Kamienne portale i obramienia okien są prostokątne, sfazowane do wewnątrz, kamień jest gładki i nie posiada widocznych akcesoriów. Powierzchnie węgarów okiennych i drzwiowych piaskowca opracowano za pomocą dłut kamieniarskich, szpicaka. Przed wejściem do spichlerza spoczywa duży, płaski kamień. Nie jest to jego pierwotne miejsce – został tu przywieziony w czasach współczesnych z miejscowości Łosie przez pracownika muzeum. Ułatwia wejście i wyjście ze spichlerza, chroniąc wnętrze przed brudem i wilgocią. Dodaje uroku i charakteru spichlerzowi, stanowiąc ciekawy akcent wizualny.

³ Na podstawie: *Karty konserwatorskie z ewidencją spichlerza*.

Otwory wejściowe parteru spichlerza są prostokątne i kwadratowe (w szczycie od wschodu znajduje się wejście na poddasze, z drzwiczkami deskowo-spągowymi), w obramieniach kamiennych z piaskowca karpackiego, z drzwiami jednoskrzydłowymi deskowo-spągowymi mocowanymi na zawiasach kowalskich. Drzwi i okna są wykonane wspólnie. Drzwi wejścia głównego osadzone są w kamiennym otworze drzwiowym z piaskowca po lewej stronie elewacji. Są cofnięte w głąb obramienia kamiennego i otwierane do wewnątrz (skrzydło lewe). Są wyposażone w metalowe okucia od zewnątrz, skobel, zapięcie i kłódkę. Skobel - czyli metalowa płyta z zawiasem - jest przymocowana do zewnętrznej strony drzwi. Z prawej strony wejścia głównego zamiast futryny znajduje się deska przytwierdzona do kamienia, do której przymocowano zapięcie skobla. Skobel i kłódka zapewniają prosty i skuteczny sposób zabezpieczenia drzwi tego typu pomieszczeń, ale nie zapewniają wysokiego poziomu bezpieczeństwa. Drzwi wewnętrzne są otwierane w kierunku sieni (drzwi prawe). Drzwi są złożone z desek ułożonych równolegle do siebie, wzmocnione nitami i spągami, nie są pokryte powłoką wykończeniową, nie posiadają klamek. W kamiennym węgarze otworu drzwi wewnętrznych widoczne jest wycięcie po dawnym zamknięciu drzwi (obudowa zasuw drzwi?). Jak wynika z dokumentów dotyczących spichlerza w węgarach otworów drzwiowych widoczne były ślady po hakach utrzymujących kratownicę. Ślady te sugerują, że kratownica była mocowana do tych haków.

Według dokumentacji (karta ewidencji spichlerza) z 1960 r. widnieje zapis, że w spichlerzu były pozostałości po podłodze drewnianej. Obecna podłoga kamienna powstała prawdopodobnie po 1963 r.

Proste kute kraty mocowane na nitach zamontowane są bezpośrednio w otworach kamiennych okna.

Dach, strop i poddasze.

Dach jest dwuspadowy, symetryczny dwupołaciowy, o więźbie krokwiowo-płatwiowej, z zewnętrznymi jętkami. Obecnie dach pokryty jest tradycyjnym gontem drewnianym wykonanym z drewna iglastego – świerku o kształcie płytki w kształcie klina, przymocowanym do łąt drewnianych. Osłonięte deskowanie sufitów jest w dobrym stanie, ale w części wschodniej deski stropu są mocno zawilgocone i przegniłe. Gonty zostały zamontowane nachodząc na siebie. Na zamontowanych gontach nie widać śladu impregnacji, czyli należy przypuszczać, że konserwacja polegała jedynie na malowaniu. Obecny kolor gontów jest szary (niezabezpieczane powłokami drewno szarzeje).

Dach posiada trójkątne ściany boczne (tzw. szczyty), zamykające bryłę dachu w płaszczyznach prostopadłych do kalenicy. Dwuspadowa konstrukcja dachu i odpowiedni spadek połąci dachowych pozwalał na łatwe wykorzystanie poddasza spichlerza do celów użytkowych (skosy są tylko wzdłuż dwóch ścian), a także ułatwiała odprowadzenie wody i śniegu.

Wejście na poddasze możliwe było z zewnątrz przez górny otwór drzwiowy za pomocą drabiny, z poziomu gruntu na poddasze. Dach jest doświetlony małym otworem okiennym - lub raczej wentylacyjnym - wykonanym w szczycie dachu od strony cerkwi.

Strop jako element konstrukcyjny, oddzielający poszczególne kondygnacje budynku, jest wykonany z drewnianych belek ułożonych równolegle do siebie (strop belkowy), na których opiera się podłoga z desek poddasza. Strop jest zachowany w stanie mocno osłabionym. Strop nad parterem jest belkowy nagi oparty na ścianach zewnętrznych podłużnych. Belki stropowe nie wychodzą poza lico ściany - są zakończone w miejscu zewnętrznej krawędzi. Murlaty są wysunięte około 60 cm poza lico ścian szczytowych.

OPIS STANU ZACHOWANIA OBIEKTU.

Zabytkowy spichlerz znajduje się w złym stanie technicznym i wymaga pilnego remontu. Brak interwencji może prowadzić do dalszych zniszczeń i utraty tego cennego, zabytkowego obiektu. Niezbędne jest podjęcie natychmiastowych działań remontowych w celu ratowania spichlerza przed dalszymi zniszczeniami, które stanowią zagrożenie dla jego integralności. Konserwacja, naprawy strukturalne i ochrona przed czynnikami atmosferycznymi są kluczowe dla zachowania tego historycznego obiektu dla przyszłych pokoleń.

Odsłonięte wątki murów były przyczyną przedostawania się wilgoci do środka budynku, wnikanie wody przez ścianę, uaktywnienie wysoleń, a zimą przemarzania i dalszego rozpadania się konstrukcji. W latach 60. XX wieku zabezpieczono zabytek nowym dachem i wykonano niezbędne naprawy przy więźbie dachowej, aby zatrzymać przenikanie wód opadowych do wnętrza budynku. Dokonano wymiany i uzupełnień niektórych elementów murów, drobnych ubytków kamieniarki i spoinowania bloków portalu kitami na bazie zapraw mineralnych (zaprawy cementowo-wapienne). Dzięki tym działaniom udało się zmniejszyć przenikanie wilgoci do budynku. W roku 2019 przeprowadzono prace zabezpieczające przy poszyciu dachowym (dokonano przeglądu stanu zachowania krokwi, jętek i łąt, wykonano impregnację więźby dachowej, pokryto dach nowym gontem

świerkowym, wykonano impregnację pokrycia dachu i wiatrówek środkami zabezpieczającymi przed korozją biologiczną). Z czasem jednak ubytki gontów spowodowały przedostawanie się wilgoci do środka spichlerza i spowodowały dalsze zniszczenia murów, belek oraz desek stropu i dachu, zagrażając ich całkowitym rozpadem i powodując korozję elementów drewnianych i metalowych elementów (kraty). Budynek nie posiada okuć oraz rynien odprowadzających wilgoć do studzienek. Wewnątrz budynku w większym pomieszczeniu zachowały się szczątkowo dawne tynki. Dach dwuspadowy, drewniany, jest obecnie pokryty tradycyjnym gontem drewnianym wykonanym z drewna iglastego (świerku), w formie płytek w kształcie klina, przymocowanych do łąt drewnianych. Deski stropu są osłonięte i w dobrym stanie, jednak w części wschodniej są mocno zawilgocone i przegniłe, głównie z powodu działania wody, która przedostała się do budynku. Działanie wody skoncentrowało się wzdłuż krawędzi desek stropu i muru, co spowodowało złuszczenie tynku, powodując rozpuszczenie spoiwa i powstawanie rozległych ubytków. Dach pokryty jest tradycyjnym gontem drewnianym, nieimpregnowanym, co sugeruje, że konserwacja polegała głównie na malowaniu. Obecny kolor gontów to szary. Konieczne są naprawy, szczególnie w zakresie uszczelnienia dachu, naprawy desek stropu oraz konserwacji murów zewnętrznych, aby zapobiec dalszym zniszczeniom i zachować integralność konstrukcji.

Podczas bieżących oględzin architektonicznych okazało się, że krokwie z powodu słabej konstrukcji technicznej (mają niewystarczające przekroje) będą podlegać wymianie.

Nieszczelne lub zniszczone pokrycie jest częstą przyczyną pogorszenia stanu technicznego, ponieważ umożliwia przedostawanie się wody i wiatru, co powoduje uszkodzenia zarówno pokrycia, jak i więźby dachowej. Zalanie wodą opadową i śniegiem spowodowało szczególne szkody, zwiększając masę i przyczyniając się do dalszego pogorszenia stanu technicznego. Występujące na poddaszu wahania temperatury i wilgotności powietrza, opady atmosferyczne oraz działanie wiatru wywołują różnorodne skutki. Konstrukcje drewniane są narażone na nagrzewanie promieniami słonecznymi lub działanie niskich temperatur, co powoduje wahania wymiarów przestrzennych. Deformacje na powierzchni belek, takie jak zwichrzenia, wybrzuszenia, drobne rysy i spękania, są efektem tych procesów. Ruchy termiczne przyczyniają się do przedwczesnego starzenia się warstw ochronnych, co prowadzi do oddzielania się wypraw i izolacji od powierzchni zewnętrznych. To z kolei ułatwia przenikanie wilgoci do wnętrza, co negatywnie wpływa na trwałość konstrukcji. Zmiany występujące w nośnej konstrukcji drewnianej nie są na tyle istotne, aby potrzebne były wymiany elementów głównych. Najbardziej zużyтыми elementami są elementy pokrycia. Zmiany nie są jednak obecnie na tyle zaawansowane, aby zagrażały

bezpośrednio bezpieczeństwu konstrukcji i przebywających tam ludzi.

Powierzchnie murów są silnie zabrudzone, niejednolicie przebarwione osadami zanieczyszczeń atmosferycznych i pokryte glonami w dolnych zewnętrznych partiach. Stan zachowania spoin na elewacji jest bardzo zły, z rozległymi ubytkami, częściowo uzupełnianymi cementową zaprawą. Niektóre partie ścian mają bardzo zły stan techniczny, a zniszczenia dachu oraz brak osłony przed wodami opadowymi spowodowały uszkodzenia w konstrukcji ścian nośnych i działowych. Konstrukcja dachu osiadała, co wywołało nacisk na pozbawione spoin mury budynku, prowadząc do pęknięć, deformacji zachodniej ściany oraz przechylenia ściany wewnętrznej. W latach 60-tych XX w. oraz podczas napraw w latach 80-tych XX w. przeprowadzono również naprawy i uzupełnienia spoin kamienia, używając szerokich łat cementowych. Długotrwałe działanie wody spowodowało spęcznie i uplastycznienie, a nawet rozpuszczenie składników muru, spoiw i zapraw. Głównym problemem są duże ubytki w spoinowaniu kamieni, które prowadzą do ich degradacji. Brak odpowiedniego spoinowania osłabia strukturę ścian, umożliwiając dalsze przenikanie wody i wilgoci do wnętrza murów, zwiększając podatność na pękanie, kruszenie oraz przyspieszone niszczenie kamienia. Konieczne jest pilne uzupełnienie ubytków spoinowania z wykorzystaniem odpowiednich zapraw do renowacji zabytkowych murów i zabezpieczenie ścian przed dalszym wnikaniem wody i wilgoci.

Mur składa się z większych prostokątnych bloków kamienia, stanowiących główny element konstrukcyjny, oraz mniejszych kamieni stabilizujących wątek muru i wypełniających przestrzenie pomiędzy większymi blokami. Wszystko to oparte jest na obecnie mocno zniszczonej zaprawie wapienno-piaskowej. W wielu miejscach budynku kamienne bloki wydają się być bardzo luźno osadzone, co stanowi zagrożenie ich wypadnięcia. Wewnętrzna ściana spichlerza jest przechylona w kierunku większego pomieszczenia i wymaga gruntownego remontu, przemurowania z zachowaniem oryginalnych kamieni. Ściana zachodnia budynku również wymaga napraw, fragmentarycznego przemurowania, ściany szczytowe posiadają ubytki w kamieniach, które również wymagają uzupełnienia. Wszystkie ściany wymagają uzupełnienia spoin pomiędzy kamieniami.

We wnętrzach zachowały się fragmentarycznie tynki wapienne. Są mocno zabrudzone i osłabione. Wszystkie powierzchnie stropów i ścian pokryte są grubą warstwą zanieczyszczeń powierzchniowych, nagromadzonych w zagłębieniach.

Okna i drzwi zewnętrzne są najbardziej narażone na uszkodzenia z powodu trudnych warunków atmosferycznych i mechanicznych oraz niewłaściwego użytkowania. Stolarka

budowlana, zwłaszcza w spichlerzu, jest w złym stanie technicznym i estetycznym, co wynika z działania czynników atmosferycznych i upływu czasu. Drewno, ze względu na swoje właściwości hydrofilne i porowatą strukturę, podlega zmianom wymiarów w zależności od wilgotności. Stolarka spichlerza nie jest oryginalna, jest w złym stanie technicznym i estetycznym. Na skutek działania czynników atmosferycznych, upływu czasu i zniszczeń, okna i drzwi uległy znacznym przeobrażeniom, odkształceniom i w obecnym stanie nie spełniają wymogów izolacji cieplnej pomieszczeń przez ubytki uszczelnień wokół ram. Niezabezpieczone drewno uległo degradacji pod wpływem warunków zewnętrznych. Drewno krosien i skrzydeł okiennych, pozbawione właściwej ochrony malarskiej, wykazuje osłabienie mechaniczne i zniszczenia biologiczne.

Podczas renowacji stolarki okiennej pomalowano okna na niebieski kolor, prawdopodobnie nawiązujący do oryginalnego wyglądu okien cerkwi. Kolor ten zachował się na dwóch oknach, jednym oknie od południa i na oknie północnym. Skorodowane złącza i systemy zamykania wymagają renowacji. Zawilgocenia, zabrudzenia powierzchniowe oraz niszczące oddziaływanie wody widoczne jest szczególnie w dolnych partiach drzwi. Na drzwiach występują silne zasinienia drewna spowodowane przez wilgoć. Patogeny grzybów pleśniowych występują na szczególnie wilgotnych elementach budynków oraz na drewnie stosowanym na zewnątrz budynków, mającym kontakt z gruntem. Drewno porażone jest przez siniznę⁴, która rozwinęła się poprzez działanie wilgoci. Jest to przede wszystkim wada wizualna. Grzyby sinizny przebarwiają drewno na kolor od niebieskiego do czarnego i często uwidaczniają się pod lazurującymi powłokami, burząc ich estetykę. Sinizna nie niszczy struktury drewna, ale często toruje drogę grzybom zdolnym do jego rozkładu. Grzyby pleśniowe rozwijają się na wilgotnych elementach budynków oraz na drewnie zewnętrznym. Sinizna, choć to głównie wada estetyczna, może – jak wspomniano – sprzyjać rozkładowi drewna. Drzwi wymagają doraźnych napraw, takich jak wymiana skobla drzwi wejściowych. W trakcie prac konserwatorskich istotne jest ustalenie pierwotnego koloru stolarki i odpowiednie wykończenie kolorystyczne.

Elementy metalowe okien i drzwi (kute kraty, elementy montażowe) posiadają prostą ślusarkę. Obecne elementy metalowe bramy głównej zostały zabezpieczone nowymi powłokami antykorozyjnymi i malarskimi w kolorze grafitowej czerni (wszystkie metalowe elementy pokryte są produktami zapobiegającymi korozji). Jednak farba jest miejscami

⁴ Sinizna (*ascomyceten*) to niebieskie przebarwienie drewna przez ciemne strzępki - przeważnie w promieniach drzewnych. Powoduje zwiększone pochłanianie wilgoci, na skutek którego możliwe jest np. zróżnicowanie przyjmowanie lazur.

spęcherzona i odspojona od podłoża. Konieczne będzie ponowne zabezpieczenie i odnowienie powłok malarskich, aby zapobiec dalszym uszkodzeniom i zapewnić trwałość tych elementów.

WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE.

Naczelnym celem współczesnej konserwacji zabytków jest zachowanie w jak największym stopniu ich autentyczności. Budynek zostanie przywrócony do dawnej funkcji muzealno-warsztatowej, umożliwiając organizację wystaw, edukację oraz warsztaty.

Prace konserwatorskie mają na celu wzmocnienie osłabionej struktury obiektu, przywrócenie jego walorów estetycznych oraz zabezpieczenie przed dalszymi uszkodzeniami. Planuje się przeprowadzenie działań profilaktycznych oraz rekonstrukcję brakujących elementów możliwych do odtworzenia na podstawie zachowanych wzorców. Przed rozpoczęciem renowacji ważne jest dokładne zbadanie stanu murów i odpowiednie przygotowanie do prac remontowych, uwzględniając priorytety napraw oraz zagrożenia związane z osłabioną strukturą budynku. Głównym celem działań naprawczych jest przywrócenie substancji zabytkowej budynku - poprzez gruntowny remont - do pierwotnego założenia architektonicznego. Remont ma na celu usunięcie przyczyn destrukcji obiektu oraz likwidację ich skutków. Niezwykle ważne jest przy przywracaniu zabytkowej architektury spichlerza o wyglądzie jak najbardziej zbliżonym do pierwotnego, podjęcie działań konserwatorskich mających na celu utrzymanie poprzez konserwację oraz odtworzenie (skopiowanie) uszkodzonych elementów zabytkowej stolarki budynku.

W ramach prac techniczno-estetycznych planuje się odsłonięcie i wyeksponowanie wszystkich zabytkowych elementów spod warstw zabrudzeń i nawarstwień biologicznych, wykonanie miejscowej dezynfekcji elementów pokrytych mchem i porostami, oraz zabezpieczenie i konserwację elementów środkami ogniochronnymi, owado- i grzybobójczymi. Dezynfekcja ma być wykonana przed rozpoczęciem zabiegów technologicznych, aby uniknąć przenoszenia zarodników mikroflory. Należy poddać dezynfekcji miejsca porażone glonami, grzybami oraz porostami. Preparat mający zdolność niszczenia mikroorganizmów i zapobieganiu porastaniu ma być наносzony metodą natrysku, profilaktycznie nanieść należy mieszkankę na zagrożone miejsca także po zakończeniu prac.

W ramach prac konserwacyjnych zalecane będzie oczyszczenie zewnętrznych i wewnętrznych wybranych elementów drewnianych mechanicznie i za pomocą preparatów chemicznych lub odpowiednio dobranego granulatu węglowego/mineralnego, w zależności

od stopnia degradacji powierzchni, przy użyciu niskociśnieniowego urządzenia. Proces oczyszczania, zwany potocznie „piaskowaniem”, polega na oczyszczaniu struktury drewna zgodnie z jego słojami przy użyciu strumienia sprężonego powietrza zawierającego granulację kwasu węglowego lub inne materiały mineralne (tj. rozdrobnione szkło, metal, kawałki suchego lodu, żużel koksowniczy i minerał granatu, wykorzystuje się również twarde skorupy orzecha). Piaskowanie pozwala dotrzeć do trudno dostępnych miejsc, zwłaszcza zakrzywień i rogów, których nie da się oszlifować tradycyjnymi metodami np. za pomocą szczotek drucianych. Po „piaskowaniu” drewno staje się oczyszczone i gotowe do impregnacji. Impregnację drewna należy wykonać trzykrotnie metodą opryskiwania, a po zakończeniu tego procesu należy na wykonaną impregnację uzyskać certyfikat ognioodporności (granica niepalności) oraz ochrony biologicznej.

Jest konieczne wzmocnienie struktury zabytkowego muru poprzez wykonanie uzupełnień ubytków kamienia i spoin w zaprawach dobranych pod kątem koloru i uziarnienia, dopasowując je do oryginalnych, z zachowaniem kształtu i głębokości pierwotnych spoin, zachowując autentyczny historyczny charakter murów. Naprawy konstrukcyjne ścian, uzupełnienie brakujących fragmentów muru i spoinowania są niezwykle istotne podczas prac renowacyjnych. Uzupełnienia ubytków powinny być wykonywane zgodnie z pierwotną technologią, przy doborze odpowiedniego składu i koloru zaprawy. Wątki kamienne oraz wszystkie powierzchnie związane ze spichlerzem (włączając płaski kamień przed głównym wejściem), należy ręcznie oczyścić z zabrudzeń, a następnie zastosować metodę strumieniowo-ścierającą (piaskowanie lub hydropiaskowanie), wykonując impregnację kamienia w celu wzmocnienia, a następnie uzupełniając ewentualne drobne ubytki zaprawą dopasowaną pod względem uziarnienia i koloru. Kamień powinien być wzmocniony poprzez impregnację strukturalną i zahydrofobizowany, co zwiększy jego odporność na wilgoć. Duże ubytki w ścianach należy uzupełnić mniejszymi fragmentami lokalnego piaskowca, przemurowując fragmenty z zaprawą wapienną (wapienną lub wapienno-cementową o niewielkiej zawartości cementu). Przemurować należy fragmenty ściany zewnętrznej od strony cerkwi i ściany wewnętrznej między sienią a izbą, przy wykorzystaniu kamieni ciosowych, łączonych zaprawą wapienną (wapienną lub wapienno-cementową o niewielkiej zawartości cementu). Należy także uzupełnić puste przestrzenie między górnymi fragmentami ścian szczytowych a dachem, dobierając odpowiedniej wielkości kamienie z lokalnego piaskowca łączone zaprawą wapienną (wapienną lub wapienno-cementową o niewielkiej zawartości cementu). Szczeliny między kamieniami ciosowymi należy uzupełnić zaprawą wapienną. Do naprawy przemurowań można użyć specjalnych mas do renowacji wilgotnych

i zasolonych elementów zabytkowych, zarówno na dużych powierzchniach, jak i do lokalnych napraw, na podłożach o różnym stopniu zasolenia. Dodatek mączki trasowej zapewnia dobre właściwości robocze i ogranicza powstawanie wykwitów solnych.

Większe ubytki kamieniarki powinny być oczyszczone, a następnie uzupełnione poprzez wykonanie rekonstrukcji i fleków z piaskowca (ze złoza zbliżonego do oryginału), natomiast mniejsze ubytki można uzupełnić kitami mineralnymi. Całość kamieniarki powinna zostać poddana zabiegowi impregnacji strukturalnej przy użyciu preparatów krzemoorganicznych. Powierzchnie kamienne powinny być wyeksponowane w naturalnym kolorze kamienia. W miarę możliwości warto zachować dobrze zachowane tynki oryginalne wewnątrz budynku lub ich świadki, a dla poprawy estetyki można je wyrównać.

Pierwotne tynki zaleca się pozostawić i poddać konserwacji technicznej i estetycznej.

Istniejącą posadzkę również należy zachować i poddać konserwacji techniczno-estetycznej. Należy ją oczyścić z zabrudzeń powierzchniowych, zdemontować istniejącą podłogę, wyrównać podłoże podbudową żwirowo-piaskową, zachować i odtworzyć poziom podłogi w obu pomieszczeniach oraz ponownie ułożyć posadzkę z istniejącej podłogi. Przestrzenie pomiędzy płaskimi płytami należy uzupełnić odpowiednio dobraną zaprawą.

Elementy dachu i stropów.

Planowane prace konserwatorskie na spichlerzu obejmują zabezpieczenie konstrukcyjne elementów przed wilgocią i korozją, naprawę dachu i uzupełnienie ubytków w gontach. Konserwacja zakłada uzupełnienie i wymianę uszkodzonych pojedynczych elementów, a także ewentualną wymianę wszystkich dachówek na nowe dla jednolitości estetycznej i technicznej. Proponowana jest wymiana pokrycia dachowego na pokrycie gontem z drewna iglastego np. podwójne krycie modrzewiowym gontem impregnowanym lub gontem sosnowym. Istniejące krokwie mają niewystarczające przekroje i trzeba je będzie wymienić na nowe. Impregnacji zostaną poddane murlaty i część belek stropowych (nie zostaną wymienione jeśli w trakcie prac nie okaże się, że są jednak fragmentarycznie przegniłe). Zamontowane zostaną nowe łąty i kontrłąty na pełnym deskowaniu. Fragmenty murlaty narażone na warunki atmosferyczne zostaną zaimpregnowane smołą drzewną lub innym preparatem w podobnym stopniu zabezpieczającym drewno przed zawilgoceniem. W przypadku prac konserwatorskich stropów planuje się m.in. wymianę istniejących belek stropowych na belki drewniane, obicie belek stropowych deskami, izolację elementów drewnianych w miejscach oparcia na kamiennej ścianie, połączenie belek stropowych

z murlatą stalowymi elementami, ewentualne dodanie stalowych ściąгов w celu poprawienia stabilności konstrukcji oraz wymianę deskowania na belkach stropowych.

Stolarka okienna i drzwiowa.

Konserwacja stolarki okiennej i drzwiowej wymaga jej zachowania przy poddaniu jej zabiegom konserwatorskim. Konieczny jest demontaż wszystkich okien i drzwi, a po zakończeniu prac konserwatorskich zostaną one ponownie zamontowane. Stolarka spichlerza jest współczesna, jednak z powodu działania czynników atmosferycznych i upływu czasu drewno uległo osłabieniu. Poprzez konserwację drewna oraz poprawę szczelności mocowania okien należy poprawić izolację cieplną pomieszczeń. Celem planowanych prac konserwatorskich jest zachowanie wyglądu istniejących okien i drzwi do spichlerza, pełna konserwacja techniczna i estetyczna oraz zabezpieczenie ich przed dalszymi uszkodzeniami.

W przypadku ewentualnej rekonstrukcji stolarki drzwiowej lub wymiany stolarki okiennej w przyszłości, konieczne będzie wykonanie specjalistycznego projektu, który powinien uzyskać zatwierdzenie od właściwych władz konserwatorskich. Nowe okna mogą być wykonane z zastosowaniem nowoczesnych technologii, takich jak szyby zespolone, uszczelki wrębowe oraz bardziej wytrzymałe drewno prasowane, które jest odporniejsze na warunki atmosferyczne. Istotne jest, aby nowa stolarka zachowała charakterystyczny styl, wygląd historycznej stolarki (pierwotny kolor stolarki nie zachował się).

Aktualny stan stolarki wymaga przeprowadzenia zarówno zabiegów konserwatorskich technicznych, jak i estetyczno-plastycznych. Konieczne jest wykonanie niezbędnych napraw drewna stolarki drzwiowej i okiennej oraz rekonstrukcja oryginalnych elementów metalowych. Wszystkie późniejsze, nieestetyczne elementy metalowe powinny zostać usunięte, a nowe brakujące elementy, takie jak elementy zasuwy drzwi wewnętrznych i skobla drzwi zewnętrznych, powinny być wykonane z materiałów jak najbardziej zbliżonych do oryginalnych. W przypadku drzwi drewnianych nowe elementy metalowe powinny być wykonane z metalu o podobnym kolorze i fakturze jak elementy kute, estetycznie dopasowane do obiektu i nie ingerujące w ich oryginalny wygląd. Powierzchnię drewna należy oczyścić ze wszystkich nieprimerotnych nawarstwień, usunąć nieprimerotne listwy, wykonać resekcję partii najbardziej zdegradowanego drewna, zastępując je nowym sezonowanym – flekami dobranymi pod względem gatunku i usłojenia. Drewno należy zaimpregnować i wzmocnić strukturalnie, ubytki drewna uzupełnić kitami gotowymi lub specjalnie przygotowanymi na obiekcie z wypełniacza i spoiwa. Drewno należy wykończyć w

koloryście ustalonej podczas komisji konserwatorskiej (pierwotna kolorystyka nie zachowała się).

Podczas konserwacji planuje się odczyścić elementy kute z nawarstwień, usuwając stare zabezpieczenia antykorozyjne i korozyjne delikatnie, aby nie uszkodzić powierzchni metalu. Dokładne oczyszczenie pozwoli przygotować powierzchnię pod farby antykorozyjne, zwiększając ich przyczepność. Zaleca się stosowanie specjalistycznych ścierni z atestem, dla bezpieczeństwa o niskiej zawartości krzemionki i pyłów. Jest istotne, aby używać ekranów podczas prac strumieniowo-ściernych. Naprawa uszkodzeń zawiasów wpływa na ich wytrzymałość.

Pozostałe proponowane prace konserwatorsko-zabezpieczające.

W ramach prac konserwatorskich planowane jest uporządkowanie terenu wokół budynku. Przewidziana jest zmiana poziomu terenu przy ścianie szczytowej od strony cerkwi poprzez nasyp o wysokości 40 cm. Dodatkowo planowany jest drenaż w opasce żwirowej wokół budynku, co pomoże w odprowadzaniu wody i zapobiegnie problemom związanych z wilgocią. Należy uporządkować teren wokół spichlerza, aby zapobiec jego niszczeniu. Wymaga to wykoszenia trawy, usunięcia zarośli i wyrównania terenu. Dobrze jest również wykonać chodnik wokół i do spichlerza. Ułatwi to dostęp do budynku i ochroni elewację przed zabrudzeniem. Wąski chodnik powinien być wykonany z naturalnych materiałów, takich jak kamień (np. kamyk rzeczny, dobrze odprowadzających wilgoć z podłoża, płaskie płyty z piaskowca). W razie zastosowania kamyka ważne jest położenie pod warstwą ziemi i kamyka maty ogrodniczej, w obrębie chodnika, aby zapobiec rozrastaniu się roślin.

Należy zadbać przede wszystkim o odpowiednią wentylację w budynku.

Warto zastosować orywnowanie do odprowadzenia wody z dachu spichlerza. Należy zamontować orywnowanie o odpowiedniej przepustowości, dostosowane do wielkości dachu, w formie zaprojektowanych drewnianych koryt. Drewniane koryta spustowe powinny być odprowadzane do bezpiecznego miejsca, np. do studzienki deszczowej.

Przewiduje się również wykonanie remontu i modernizację instalacji elektrycznej oraz wykonanie nowych instalacji elektrycznych zgodnie z aktualnymi normami i przepisami przez osoby do tego uprawnione.

PROPONOWANE POSTĘPOWNIE KONSERWATORSKIE – PROGRAM PRAC.

Zakres postępowania konserwatorskiego, jak i dobór materiałów do prac konserwatorskich może ulec zmianie. Program może zostać zmodyfikowany w trakcie

prowadzonych prac konserwatorskich oraz w razie potrzeby laboratoryjnych, w porozumieniu z opiniującym organem służb konserwatorskich. **W programie podano przykładowe materiały stosowane w obiektach zabytkowych, dopuszcza się jednak zastosowanie produktów równoważnych do wymienionych, lecz o parametrach technicznych, jakościowych i funkcjonalnych nie gorszych od wskazanych.**

Proponowany program prac do elementów kamiennych – murowane ściany i obramienia drzwi i okien.

1. Wstępne oczyszczenie powierzchni z zabrudzeń powierzchniowych miękkimi szczotkami, pędzlami;
2. Dezynfekcja powierzchni skażonej mikrobiologicznie roztworem Lichenicydy;
3. Wzmocnienie wstępne widocznie osypujących się i osłabionych partii powierzchni preparatem krzemoorganicznym typu Steinfestiger OH (lub równoważnym jakościowo) o właściwościach wzmacniania struktury materiału i ostatecznych właściwościach hydrofilnych wzmacnianej powierzchni, np. Remmers – KSE 100 (lub równoważnym jakościowo);
4. Usunięcie wtórnych, niewłaściwych uzupełnień cementowych (spoiny między blokami kamieni) i wypełnienie ubytków;
5. Usunięcie kołków, haków, niepotrzebnych i nieprawidłowo poprowadzonych kabli – wykucie ręczne;
6. Umycie powierzchni wodą lub parą wodną pod niewielkim ciśnieniem z zastosowaniem preparatów chemicznych, np. 4% roztwór HF, Fassadenreiniger-Paste (Remmers) (lub równoważnym jakościowo);
7. Doczyszczenie powierzchni z trudno usuwalnych nawarstwień o charakterze powłoki uszczelniającej, miejscowe powtórzenie zabiegu oczyszczania metodą chemiczną, ręczne szlifowanie tarczami ściernymi, odkucie dłutem itp. (należy pamiętać, aby nie uszkodzić faktury powierzchni elementów);
8. Usunięcie z powierzchni zabrudzeń powłok malarskich (punktowo w miejscach zabrudzeń) dobraną indywidualnie metodą chemiczną – pastą z rozpuszczalników organicznych i talku;
9. Odsolenie powierzchni metodą migracji soli do rozszerzonego środowiska (okłady z ligniny i wody demineralizowanej);

10. Założenie okładów zmydlających oraz służących odplamieniu przebarwionych powierzchni piaskowca (środkami chemicznymi wytypowanymi po ustaleniu charakteru wyplamień i przebarwień powierzchni);
11. Klejenie pęknięć kamienia metodą iniekcji niskolepką żywicą epoksydową lub zagęszczonym klejem epoksydowym (w razie potrzeby klejenie można wzmocnić prętami ze stali nierdzewnej);
12. Delikatne piaskowanie z dobraniem kruszywa o odpowiedniej twardości;
13. Uzupełnienie kamiennych progów, obramień okien i drzwi flekami kamiennymi z piaskowca dostosowanego pod względem właściwości i wyglądu do piaskowca w miejscu uzupełnienia (ostateczną decyzję o zakresie stosowania fleków kamiennych należy podjąć po oczyszczeniu obiektu z nawarstwień w trybie nadzoru konserwatorskiego);
14. Uzupełnienie ubytków kamienia barwionymi w masie pigmentami mineralnymi kitami na bazie białego cementu, wapna i piasku szklarskiego (nie należy szpachlować drobnych ubytków i zarysowanych powierzchni, których obecność nie zniekształca ogólnego odbioru obiektu i nie stwarza warunków sprzyjających gromadzeniu się wody i zanieczyszczeń atmosferycznych; dostosować należy skład kitów do właściwości fizykochemicznych i optycznych uzupełnianego kamienia);
15. Duże ubytki w ścianach należy uzupełnić mniejszymi fragmentami lokalnego piaskowca, przemurując fragmenty z zaprawą wapienną (wapienną lub wapienno-cementową o niewielkiej zawartości cementu lub gotową firmy Mörtel Histolith (Remmers) (lub równoważnym jakościowo) - zaprawa wysoce paroprzepuszczalna mrozoodporna - lub TrassMortel (Optolith) (lub równoważnym jakościowo)- zaprawa do przemurowania kamiennych bloków piaskowca i uzupełniania kamienia w ścianach);
16. Przemurowanie fragmentu ściany zewnętrznej od strony cerkwi i ściany wewnętrznej między sienią a izbą istniejącymi kamieniami ciosowymi (z zastosowaniem TrassMortel (Optolith) lub Mörtel Histolith (Remmers) (lub równoważnymi jakościowo) lub zaprawy wapiennej/wapienno-cementowej o niewielkiej zawartości cementu);
17. Szczeliny między kamieniami ciosowymi należy uzupełnić zaprawą Optosan TrassFuge (Optholit) (lub równoważnym jakościowo);
18. Uzupełnienie ubytków spoin zaprawą cementowo-wapienną o właściwościach maksymalnie zbliżonych do spoin oryginalnych w kolorystyce uzupełnianych bloków

- piaskowca, albo zaprawą do fugowania starych murów TrassFuge (Optolith) lub Fugenmörtel Histolith (Remmers) (lub równoważnymi jakościowo);
19. Hydrofobizacja kamienia Funcosil SL lub funcosil AS (Remmers) (lub równoważnym jakościowo);
20. Miejscowe scalenie kolorystyczne najbardziej rażących przebarwień powierzchni kamienia oraz widocznych uzupełnień (przy użyciu Silres® MS 501 (Wacker Chemie)) (lub równoważnym jakościowo);

Proponowany program prac do elementów drewnianych, stolarki okiennej i drzwiowej.

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej i opisowej stanu zachowania drzwi i okien przed przystąpieniem do prac konserwatorskich;
2. Usunięcie zabrudzeń i nawarstwień powierzchniowych;
3. Delikatne przeszlifowanie powierzchni drewna lub odczyszczenie go przez piaskowanie metodą strumieniową pod ciśnieniem;
4. Impregnacja wzmacniająca osłabionych partii drewna preparatem np. Paraloid B 72 w toluenie lub ksylenie przez nasączenie struktury drewna roztworem (dwukrotnie - pierwsze nasączenie 5%, drugie - 10 %) lub gotowym preparatem do drewna firmy Remmers. (HSL-30 impregnat 3 w 1, Aqua HSL-35-impregnat wodny 3 w 1) (lub równoważnymi jakościowo);
5. Impregnacja przed szkodliwym działaniem owadów przy użyciu Anti-insekt (Remmers). lub gotowego preparatu do drewna firmy Remmers IG-10- Imprägniergrund IT (płynny płynny środek rozpuszczalnikowy do ochrony drewna na zewnątrz, profilaktycznie skuteczny wobec sinizny, zgnilizny i owadów (w tym termitów)) (lub równoważnymi jakościowo);
6. Użycie odszarzacza do drewna firmy Remmers (lub równoważnym jakościowo) (wodnego środka do czyszczenia skutecznie usuwającego zanieczyszczenia, szare przebarwienia, ślady rdzy, glony oraz mchy bez konieczności szlifowania powierzchni); przemycie powierzchni drewna acetonem;
7. W razie konieczności delikatne przeszlifowanie lub przepiaskowanie powierzchni drewna z pozostałości powłok nawierzchniowych, silniejszych zabrudzeń i przebarwień; szarych i czarnych nalotów powierzchniowych drewna do tzw. zdrowego drewna; silnie uszkodzone drewno należy usunąć;

8. Impregnacja drewna środkami: Adolit Holzwurmfrei firmy Remmers, (wodny środek powolnego działania, do ochrony drewna, jako środek zapobiegawczy przeciwko owadom, jako środek zapobiegawczy przeciwko grzybom (ochrona przed zgnilizną) (lub równoważnym jakościowo);
9. Zabezpieczenie drewna przed sinizną środkiem wybielającym Remmers Bleichmittel firmy Remmers (zneutralizowanie powierzchni wodą) oraz profilaktyczne zaimpregnowanie wysuszonych powierzchni środkiem Remmers Holzschutz-Grund aby zapobiec ponownemu zarażeniu; można również zastosować środek Aqua RG-28 firmy Remmers (do rozjaśniania zwiędniętych i zszarzałych powierzchni drewna) (lub równoważnymi jakościowo);
10. Przeprowadzeni napraw stolarskich i rzeźbiarskich;
11. Uzupełnienie ubytków drewna metodą flekowania, odpowiednio dobranym gatunkiem drewna zgodnym z oryginałem;
12. Uzupełnienie drobnych ubytków przy użyciu żywicy dwuskładnikowej do drewna firmy Amood lub kitów akrylowych/winyłowych do drewna (lub równoważnym jakościowo);
13. Opracowanie powierzchni kitów i fleków;
14. Impregnacja przed szkodliwym działaniem sinizny, grzybów i owadów przy użyciu Hk lazur – impregnat lazurujący 3 w 1 produkt na rozpuszczalnikach (Remmers) (lub równoważnym jakościowo);
15. Pomalowanie stolarki w kolorystyce ustalonej podczas komisji konserwatorskiej farbami firmy Remmers lub tożsamymi jakościowo, wraz z zabezpieczeniem przed czynnikami zewnętrznymi (Hk lazur – impregnat lazurujący 3 w 1 produkt na rozpuszczalnikach (Remmers)) (lub równoważnym jakościowo);

Proponowany program prac do zachowanych tynków wewnątrz spichlerza.

1. Określenie zakresu występowania tynków oryginalnych;
2. Podklejenie spudrowanych tynków i wzmocnienie strukturalne tynków; podklejenie spudrowanych tynków i wzmocnienie strukturalne tynków (Putzgrund 610 (Remmers)) (lub równoważnym jakościowo);
3. Dezynfekcja powierzchni przed prowadzeniem prac konserwatorskich, która ma na celu doraźne zniszczenie żywotności mikroorganizmów (przy użyciu Remmers Fungi-

- Blocker (Remmers), Remmers Algizid AF (Remmers)) (lub równoważnymi jakościowo);
4. Usunięcie soli rozpuszczalnych z przypowierzchniowych partii muru przy użyciu okładów z pulpy celulozowej z bentonitem i piaskiem oraz kontrola efektywności odsalania;
 5. Określenie zakresu występowania wtórnych materiałów i ostrożne ich usunięcie (m. in. wykucie cementowych zapraw ze spoin);
 6. Wypełnienie pustek i szczelin zidentyfikowanych w murze przy zastosowaniu zapraw przeznaczonych do tego celu o dobrej rozlewności, wiążących bezskurczowo, o niskiej wytrzymałości mechanicznej (np. Bohrlochsuspension prod. Remmers Remmers Bohrlochsuspension - zaprawa wypełniająca i iniekcyjna (lub równoważnym jakościowo);
 7. Wzmocnienie strukturalne zdeintegrowanych kamieni i zapraw oryginalnych hydrofilnym preparatem na bazie estrów kwasu krzemowego zgodnie z instrukcją producenta;
 8. Uzupełnienie ubytków kamieni nowymi kamieniami w zależności od wielkości ubytku;
 9. Uzupełnienie ubytków zapraw w spoinach przy użyciu Optosan TrassFuge (Optholit) (lub równoważnym jakościowo);
 10. Usunięcie zabrudzeń z powierzchni tynków historycznych;
 11. Ostrożne usunięcie uzupełnień w obrębie zachowanych tynków historycznych;
 12. Uzupełnienie ubytków w obrębie tynków historycznych z odtworzeniem profili; zalecana jest samodzielnie przygotowana zaprawa na bazie wapna dołowanego i odpowiedniego kruszywa;
 13. Odtworzenie tynków na podstawie wykonanych badań określających stopień zawilgocenia; w przypadku silnego zawilgocenia i zasolenia należy zastosować tynki renowacyjne w przyziemi, do wysokości 1m, natomiast powyżej tynki wapienne; zaprawa powinna być drobnoziarnista, aby można było uzyskać gładką powierzchnię i barwiona w masie w kolorze naturalnych tynków historycznych; uzupełniane fragmenty tynków należy nakładać po formie, miękko;
 14. Opracowanie kolorystyczne powierzchni tynków, z delikatnym laserunkiem naśladującym patynę; należy stosować farby krzemianowe ze względu na ich wysoką paroprzepuszczalność, matowy wygląd powłoki oraz głębię koloru;

15. Hydrofobizacja powierzchni tynków; na elewacjach należy zastosować dodatek biobójczy lub preparat handlowy z dodatkiem biobójczym. Zalecany jest produkt czysto silikonowy np. Funcosil®SNL (lub równoważnym jakościowo).

Proponowany program prac do elementów kamiennych – podłoga.

1. Dokumentacja fotograficzna posadzki przed demontażem;
2. Sporządzenie rysunku posadzki z dokładnym rozmieszczeniem płyt;
3. Demontaż posadzki;
4. Oczyszczanie płyt posadzki z brudu, kurzu i zanieczyszczeń (przy użyciu Alkutex firmy Remmers) (lub równoważnym jakościowo);
5. Mycie płyt wodą z delikatnym detergentem;
6. Suszenie płyt;
7. Uzupełnianie ubytków w kamieniu dobranymi preparatami firmy Remmers lub Optholit (lub równoważnymi jakościowo);
8. Impregnacja płyt preparatem ochronnym firmy Remmers lub Optholit (lub równoważnym jakościowo);
9. Wyrównanie podłoża podbudową żwirowo-piaskową;
10. Ułożenie płyt na nowym podłożu z podsypki, utwardzenie podsypki;
11. Ułożenie posadzki z płaskich kamieni (z istniejącej podłogi);
12. Wyrównanie i wypoziomowanie płyt;
21. Wypełnienie szczelin między płytami zaprawą do spoinowania marmuru firmy Remmers lub Optosan TrassFuge (Optholit) (lub równoważnym jakościowo);
13. Czyszczenie posadzki po montażu.

Proponowany program prac do elementów metalowych.

1. Demontaż, w miarę możliwości, detali zdobniczych i zawiasów;
2. Odczyszczenie oryginalnych elementów kutych z nawarstwień (przy użyciu przykładowych ścierniw: „JetGarnet”: ścierniwo naturalne, granat almandynowy o uniwersalnym zastosowaniu, „Komant”: ścierniwo syntetyczne na bazie żużła pomiedziowego, odpowiednie do usuwania powłok i przygotowania powierzchni, „Polgirt”: syntetyczny materiał amorficzny) lub z innych firm równoważnym

jakościowo);

3. Wykonanie rekonstrukcji zniszczonych i uszkodzonych elementów konstrukcyjnych i detali zdobniczych;
4. Montaż nowych zrekonstruowanych elementów za pomocą pierwotnie zastosowanych połączeń;
5. Odtłuszczenie powierzchni specjalnym preparatem (z wykorzystaniem acetonu) lub innym specjalistycznym środkiem;
6. Nałożenie powłok zabezpieczających (farba o właściwościach antykorozyjnych, farba o właściwościach ochrony katodowej i farba nawierzchniowa np. podkład: Temacoat Primer ZP (lub równoważna jakościowo), farba nawierzchniowa: Temacoat HB w kolorze czarnym - półmat (Tikkurila) lub z innych firm równoważnym jakościowo typu Jotun, Sika, Hempel lub system Dulpex - ocynkowanie i pokrycie warstwa malarską (specjalistyczne farby np. firmy Sigma Coatings w kolorze czarnym - półmat) lub z innych firm równoważnym jakościowo);
7. Montaż elementów metalowych, nałożenie powłok zabezpieczających na połączenia elementów (z użyciem preparatów np. firmy Minwax Metal Wax) (lub równoważnym jakościowo); zabezpieczenie powierzchni elementów kutych bezbarwnym półmatowym lakierem do metalu (np. preparatem firmy Watco Danish Oil (to mieszanka oleju i lakieru, który nadaje metalom ciepłe, satynowe wykończenie. Jest bezpieczny do stosowania na zabytkowych metalach i pomaga chronić je przed korozją) (lub produktem z innej firmy równoważnym jakościowo).

Spis treści

WSTĘP.	3
HISTORIA OBIEKTU.	4
OPIS OBIEKTU.	6
Elewacja.	7
Otwory okienne i drzwiowe.	7
Dach, strop i poddasze.	8
OPIS STANU ZACHOWANIA OBIEKTU.	9
WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE.	13
Elementy dachu i stropów.	15
Stolarka okienna i drzwiowa.	16
Pozostałe proponowane prace konserwatorsko-zabezpieczające.	17
PROPONOWANE POSTĘPOWNIE KONSERWATORSKIE – PROGRAM PRAC. 17	
Proponowany program prac do elementów kamiennych – murowane ściany i obramienia drzwi i okien.	18
Proponowany program prac do elementów drewnianych, stolarki okiennej i drzwiowej.	20
Proponowany program prac do zachowanych tynków wewnątrz spichlerza.	21
Proponowany program prac do elementów kamiennych – podłoga.	23
Proponowany program prac do elementów metalowych.	23